

Senecas Epistulae Morales, bog 17

Oversat af Kell Commerau Madsen & Hans Gregersen

Seneca 101

(1) Hver eneste dag og time viser, hvor ubetydelige vi er, og minder os om det med stadig nye beviser, hvis vi har glemt vores skrøbelighed. Den tvinger dem, der er indstillet på evigheden, til at tage højde for døden. Hvad skal den indledning til for, spørger du? Du kendte Cornelius Senecio, en strålende og pligttopfyldende romersk ridder. Fra en beskeden baggrund havde han selv arbejdet sig op, og vejen videre lå nu åben for ham. Det er jo lettere at forøge sin anseelse end at lægge grunden til den. (2) Penge kommer også særligt langsomt til den, der lever i fattigdom; indtil man slipper ud af den, sidder man fast. Senecio var allerede tæt på at være rig, og dertil bidrog to forhold på den mest effektive måde, hans evne til at skaffe sig penge og hans evne til at passe på dem. Bare én af dem havde kunnet gøre ham velhavende. (3) Denne højst sparsommelige mand, der var lige så omhyggelig med sin formue som med sin krop, havde besøgt mig, som han plejede om morgenen, og hele dagen og frem til aften havde han siddet hos en ven, der var hårdt ramt af håbløs sygdom. Men da han havde spist aftensmad i godt humør, blev han ramt af et pludseligt ildebefindende, en halsbetændelse, og havde frem mod morgen stort besvær med at trække vejret på grund af det indsnævrede svælg. Ganske få timer efter, at han havde været sund og rask og udført alle pligter, døde han. (4) Han, der havde travlt med pengesager både til havs og til lands, og som ikke lod nogen metode til at tjene penge uprøvet og endog var nået frem til offentlige forpagtninger, blev revet bort just som han havde succes med sit arbejde, just som pengene strømmede ind.

Kom, Meliboeus, pod pærer, plant vin i snorlige rækker.¹

Hvor dumt at lægge planer for en menneskealder, når man ikke engang er herre over i morgen! Åh, hvilket afsind det er at fatte håb for en fjern fremtid! Jeg vil købe, jeg vil bygge, jeg vil låne penge ud og indkassere dem, jeg vil beklæde embeder og sidenhen træt og mæt nyde alderdommens ro. (5) Tro mig, alt er usikkert, selv for de heldige. Man skal ikke stille sig noget i udsigt angående fremtiden. Også det, man holder i

1. Vergil *Eclog*e 1, 73. Egen oversættelse.

hænderne, forsvinder, og ulykken rammer lige præcis det tidspunkt, vi befinder os i. Tiden forløber rigtignok efter en fastsat lov, men i det skjulte. Hvad kommer det mig ved, om det er forudsigeligt for naturen, når det er uforudsigeligt for mig? (6) Vi lægger planer om lange sejlads og sen hjemvenden til fædrelandet efter at have rejst rundt til fremmede kyster, planer om militærtjeneste og langsigtet løn for lejrstrabadserne, planer om embeder og det ene hverv efter det andet, mens døden hele tiden står ved siden af. Fordi vi altid tænker på den som noget, der rammer andre, får vi det ene eksempel på dødelighed efter det andet, men de hænger kun fast så længe, som vi undrer os. (7) Hvad er tåbeligere end at undre sig over, at noget er sket en dag, når det kan ske, hvad dag det skal være? Der står jo en grænsepæl for os, hvor skæbnens ubønhørlige nødvendighed har sat den, men ingen af os ved, hvor tæt vi befinder os på den. Lad os derfor indrette os, som var vi kommet til vejs ende.

(8) Lad os ikke udsætte noget. Lad os hver dag afregne med livet. Den største fejl i livet er, at det til enhver tid er ufuldendt, at noget af det udskydes. Den, som hver dag har lagt sidste hånd på sit liv, mangler ikke tid. Men af sådan en mangel opstår den frygt og det begær efter fremtid, der æder sjælen op. Intet er mere ynkeligt end når folk, der ankommer, spekulerer på, hvordan de skal komme væk. En diffus frygt for, hvor meget der er tilbage, og hvordan det bliver, plager det bekymrede sind. (9) Hvordan skal vi undslippe denne forvirring? Kun ved at vores liv ikke strækker sig fremad, men samler sig i sig selv. Den, der ikke har gavn af nutiden, afhænger af en usikker fremtid. Men når alt det, jeg har skyldt mig selv, er betalt, når sindet hviler i sig selv og ved, at der ingen forskel er på dag og evighed, betragter det, hvad der end måtte komme af dage og begivenheder, højt oppefra og tænker på rækken af øjeblikke med en høj latter. Hvad kan nemlig tilfældighedernes udsving og forandringer forstyrre, hvis du selv er sikker over for det usikre?

(10) Så du skal skynde dig at leve, kære Lucilius, og du skal regne de enkelte dage for enkelte liv. Den, der har forberedt sig på den måde, for hvem livet er helt hver dag, er uden bekymring. Lever man i håbet, vil hvert eneste kommende øjeblik glide forbi, og begæret slipper ind sammen med den allerynkeligste dødsfrygt med de allerynkeligste virkninger. Deraf Maecenas'² forargelige ønske, hvor han hverken afviser svaghed

2. Gaius Maecenas, Augustus' 'kulturminister', der bl.a. støttede digterne Horats og Vergil. Forfatter til flere nu tabte værker.

eller grimhed eller i sidste ende den spidse marterpæl,³ når blot han blandt disse plager kan udskyde det sidste åndedrag. (11)

Gør min hånd til en vissempind,
tag al kraft fra mit bentøj,
giv mig opsvulmet pukkelryg
og lad tænderne vakle.
Det er godt, når der blot er liv,
giv mig lov til at ha' det,
om jeg sad på en pæl, der stak.⁴

(12) Hvad der ville være det værste, hvis det indtraf, ønsker han, og han søger udsættelse af straffen, som var det livet. Jeg ville finde det yderst foragteligt, hvis han var ude på at leve helt frem til marterpælen. Han siger: 'Tag bare kræfterne fra mig, blot der er åndedrag i den nedbrudte og nytteløse krop. Ødelæg mig bare, blot den forkrøblede og vanskabte krop får lidt mere tid. Klyng mig op og giv mig en spids pæl at sidde på.' Er det så meget værd at presse på sit sår og hænge spændt ud på tværstangen, når blot det, som er højdepunktet i lidelsen, straffens ende, udskydes? Er det så meget værd at beholde vejret for at udånde det? (13) Hvad andet skal du ønske for ham end nådige guder? Hvad er meningen med dette skændige, kvindagtige digt, dette kompromis med den mest vanvittige frygt, denne så ækle tryglen om liv? Tror du nogensinde, Vergil har læst dette for ham:

Er da døden så svær?⁵

Han ønsker de værste onder, og hvad der er tungest at udholde, vil han have strakt ud og forhalet. Og hvad er lønnen? Et længere liv! (14) Men hvad er det for et liv at være lang tid om at dø? Findes der nogen, der ønsker at tæres væk under pinsler, gå bort lem for lem og opgive ånden drypvis frem for at udånde en gang for alle? Findes der nogen, der er ført til den skæbnesvangre stolpe, og som allerede er svækket, allerede krum og banket sønder og sammen til en skrækkelig byld af skuldre og bryst, og som havde haft mange gode grunde til at dø også før marterpælen, findes der nogen, som ønsker at

3. Torturinstrument udformet som en pæl, hvorpå man spiddede den, der skulle straffes (se brev 14.5).

4. Maecenas, fragment 1. Egen oversættelse.

5. Vergils *Aeneide* 12, 646, oversat af Otto Steen Due, Centrum 1996.

forlænge sit liv for at udsætte det for så store pinsler? Sig så ikke, at det ikke er en stor velgerning fra naturens side, at døden er en nødvendighed.

(15) Mange er parate til at gå på kompromis med endnu værre ting. Endog at forråde en ven, for at de kan leve længere, og egenhændigt at overgive deres børn til voldtægt for at få held til at beholde det lys, der er vidne til forbrydelsen. Man skal forjage lysten til livet og lære, at det ikke betyder noget, hvornår du lider, hvad du under alle omstændigheder skal lide, at det afgørende er, hvor godt du lever, ikke hvor længe, men at det ofte er godt lige præcis, fordi det ikke er længe.

Hav det godt.

Seneca 102

(1) Ligesom den, der vækker, er irriterende for én, der nyder en rar drøm (for han tager glæden væk, som, om end den er falsk, dog har en virkning, som var den sand), sådan er dit brev kommet mig i vejen. Det afbrød mig i en koncentreret tankerække, som jeg havde fortsat, hvis jeg havde fået muligheden. (2) Jeg følte glæde ved at undersøge sjælenes udødelighed, nej ved gud at tro på den. Jeg var åben for store mænds meninger, når de lovede mig det, vi helst vil høre, snarere end sandsynliggjorde det. Jeg var ved at flyde hen i det store håb, allerede led ved mig selv og allerede ligegladd med resterne af mit svækkede liv, når jeg jo skulle overgå til den umådelige tid og eje hele æonen, men så kom dit brev pludselig og vækkede mig, og jeg mistede grebet om den smukke drøm. Hvis jeg får dit spørgsmål til side, vil jeg genoptage den og rette skaden op.

(3) Du skriver, at jeg i det første brev ikke kom til bunds i problemstillingen. Jeg forsøgte at godtgøre vores synspunkt, at den berømmelse, der indtræffer efter døden, er et gode. Jeg havde nemlig ikke svaret på den indvending imod os, der lyder: 'Intet gode fremkommer af adskilte dele; men det gør det her jo'. (4) Hvad du spørger om, kære Lucilius, er en anden side af den samme problemstilling, og derfor havde jeg ikke blot udskudt det spørgsmål, men også andre, der vedrører det samme. Som du ved, er nogle dialektiske og etiske spørgsmål filtret ind i hinanden. Derfor har jeg behandlet den del, der hører direkte til etikken, om det er dumt og overflødigt at strække sine bekymringer ud over den sidste dag, eller om vore goder forsvinder med os, og man ikke ejer noget, når man ikke findes, og om man, før det kommer, kan føle eller søge

glæde ved noget, som man ikke kan mærke, når det kommer. (5) Alt det hører til etikken og er altså placeret på rette sted. Men hvad dialektikerne siger imod denne opfattelse, måtte jeg holde ude derfra og satte det derfor til side. Nu, når du afkræver svar på det hele, vil jeg gennemgå alt det, de siger, og efterfølgende imødegå de enkelte punkter.

(6) Uden forudsætninger kan man ikke forstå, hvad der gendrives. Hvad er det jeg vil forudsætte? At der findes usammensatte legemer, som fx et menneske. At der findes sammensatte, som fx et skib, et hus, ja alt det, hvor forskellige dele er føjet sammen og forbundet til en enhed. Nogle består af adskilte dele, der hver især er selvstændige, såsom en hær, et folk, et senat. De, der udgør sådanne enheder, holdes sammen af ret og pligt, men er af natur adskilte og enkeltstående. (7) Hvad vil jeg yderligere forudsætte? Vi antager, at der ikke findes noget gode, der består af adskilte dele. Et gode skal holdes sammen og styres af én ånd, ét enkelt gode skal have ét styrende princip. Hvis du får lyst til det, kan det godt bevises i sig selv. Imidlertid har vi måttet hævde det som en påstand, fordi vores egne våben vendes imod os.

(8) Man siger: 'I påstår, at intet gode består af adskilte dele. Anseelse består i gode mænds velvillige holdning. På samme måde, som rygten ikke er en enkelt mands snak og vanry ikke en enkelt mands dårlige mening, er anseelse heller ikke at have behaget en enkelt god mand. De fleste kendte og bemærkelsesværdige mænd bør være enige, for at man kan kalde det anseelse. Den opstår altså af fleres, dvs. adskilte menneskers vurdering, ergo er den ikke et gode.'

(9) Så siger de: 'Anseelse er ros, givet af gode folk til en god. Ros er tale, stemmelyd, der udtrykker noget. Men en stemmelyd er i sig selv, uanset at den kommer fra gode mænd, ikke et gode. For ikke alt, hvad der kommer fra en god mand, er et gode. Han både hylder og pifter, men man kalder ikke hyldest og piften for et gode, uanset om man beundrer og roser alt ved ham, lige så lidt som nysen eller hosten. Ergo er beundring ikke et gode.'

(10) 'Sig os så endelig, om godet hører til den rosende eller den roste. Hvis I mener, det er den rostes gode, er det lige så latterligt, som hvis I hævder, at det er mit gode, når en anden er sund og rask. Men at rose dem, der er det værd, er en moralsk rigtig handling. Altså hører godet til den rosende, der udfører handlingen, ikke til os, der er genstand for den. Men det var netop stridsspørgsmålet.'

(11) Nu vil jeg hurtigt svare på de enkelte spørgsmål. For det første er det et stadig stridspunkt, om noget gode består af adskilte dele, og begge sider i debatten har sine fortalere. For det andet: Kræver anseelse mange stemmer? Den kan nøjes med en bedømmelse af et enkelt godt menneske. Der skal en god mand til at afgøre, at vi er gode. (12) 'Hvad så?', siges der, 'vil også ryet være en enkelt mands mening og vanryet en enkelts ondsindede snak? Også berømmelsen, ved jeg da, er spredt længere ud; den kræver, at flere er enige.' De mange og den enkelte er fundamentalt forskellige. Hvorfor? Jo, hvis en enkelt god mand mener noget godt om mig, står jeg jo i samme situation, som hvis alle gode mente det samme. For alle vil være enige, hvis de lærer mig at kende. De har en og samme bedømmelse, i lige grad præget af sandheden. De kan ikke være uenige, så på det punkt er det, som havde alle den samme mening, fordi de ikke kan mene anderledes. (13) Til berømmelse eller ry er en enkelts udsagn ikke tilstrækkeligt, men om anseelse gælder én meningsafgivelse lige så meget som alles, fordi alles ville være den samme, hvis de blev spurgt. Om berømmelse har forskellige folk forskellige bedømmelser. Du vil finde svært forenelige synspunkter, alskens tvivl, overfladiskhed og bagtanker. Antager du, at én mening kan være alles? En mand mener ikke kun én ting. Når det drejer sig om anseelse, gælder sandheden, sandhedens kraft er én, dens fremtræden er én. Men hos de andre er det forkerte domme, man godkender. Men for det forkerte er der ingen stabilitet; det veksler og er i strid med sig selv.

(14) 'Men ros', siger man, 'er intet andet end ord, og ord er ikke et gode.' Når de siger, at anseelse er ros til gode mennesker givet af gode mennesker, så går det ikke på det talte ord, men på dets mening. Hvis en god mand finder én værdig til ros, men ikke siger det, så er man alligevel blevet rost. (15) Der er nemlig forskel på ros og lovtale, det sidste kræver ord. Man taler jo ikke om ros ved en begravelse, men om en lovtale, som opfylder sin funktion ved at blive udtalt. Når vi siger, én er værdig til ros, lover vi ham ikke andre menneskers velvillige ord, men deres velvillige bedømmelse. Så det er også ros, når man tænker godt om nogen, men tier stille og roser den gode mand i sit stille sind. (16) Dernæst drejer rosen sig som sagt om tanken, ikke om ordene, som blot udtrykker den ros, man rummer, og gør den kendt blandt flere. Man roser, når man synes, noget er rosværdigt. Da vores kendte tragediedigter sagde, det var stort *at blive rost af en rost mand*,⁶ mente han af en rosværdig. Og da den lige så gamle digter sagde,

6. Citat af Naevius.

at *ros nærer kunsten*,⁷ mente han ikke lovtalen, som ødelægger den; der er nemlig ikke noget, der i den grad skader både veltalenheden og enhver anden bestræbelse med henblik på ørerne, som manges bifald. (17) Hvorom alting er, ryet ønsker sig ord, men anseelsen kan også blive tilfreds med en bedømmelse uden ord; den er fuldstændig, ikke blot blandt tavse, men endog blandt protesterende. Jeg skal sige, hvad forskellen er mellem anseelse og berømmelse: Berømmelse består af manges bedømmelser, anseelsen af de godes.

(18) Man spørger: 'For hvem er anseelse, dvs. gode menneskers ros af et godt menneske, et gode? Den, der roses, eller den, der roser?' Begge. Det er et gode for mig, der bliver rost. Fordi naturen har skabt mig med kærlighed til alle, er jeg både glad for at have handlet godt og fryder mig over at have mødt taknemmelige mennesker med blik for mine dyder. Det er et gode for flere, fordi de er taknemmelige, men det er også mit. For jeg er blevet så afbalanceret i sjælen, at jeg betragter andres gode som mit, i hvert fald når jeg selv er ophavsmand til et gode for dem. (19) Det er et gode for dem, der roser, for det udføres med dyd, og alt, hvad dyden gør, er et gode. Det havde de ikke kunnet opnå, hvis ikke jeg var sådan. Når nogen roses med rette, er det et gode for begge parter, lige så vel som det at have dømt godt ved gud er både⁸ et gode for den dømmende og for den, dommen gav medhold. Tvivler du mon på, at retfærdigheden både er et gode for ham, der besidder den, og for ham, han betaler sin gæld til? At rose den, der fortjener det, er retfærdighed; derfor er det et gode for begge.

(20) Så har vi svaret de sofister rigeligt. Men det skal ikke være vores forsæt at diskutere spidsfindigheder og trække filosofien ned fra sin storhed til sådanne småligheder. Hvor meget bedre er det ikke at gå ad den frie og direkte vej end at lave omveje for sig selv, som man må tilbage ad med stort besvær? De diskussioner er ikke noget som helst andet end tidsfordriv for folk, der sætter smarte fælder for hinanden. (21) Tal snarere om, hvor naturligt det er at strække sit sind mod det grænseløse.

Menneskesjælen er noget stort og ædelt. Den lader sig ikke pålægge andre begrænsninger end de almene, den deler med gud. For det første nøjes den ikke med et ydmygt fædreland, Efesos eller Alexandria eller hvis der findes noget mere befolkningsrigt eller tæt bebygget sted. For den er fædrelandet hvad som helst, der omfatter det

7. Citat fra en ukendt digter.

8. Vi følger en konjektur af Gertz.

øverste og hele i sin kreds, hele dette hvælv, hvorunder havene med landjorden befinder sig, hvor luften på samme tid skiller og forener guddommeligt og menneskeligt, hvor så mange guddommelige kræfter overalt holder et vågent øje med deres opgaver. (22) Dernæst finder den sig ikke i, at der gives den selv en snæver alder. Den siger: 'Alle år er mine; ingen tidsalder er lukket for store ånder, enhver tid er tilgængelig for tanken. Når dagen kommer, der skiller denne blanding af guddommeligt og menneskeligt, vil jeg efterlade min krop her, hvor jeg fandt den, og overgive mig selv til guderne. Heller ikke nu er jeg uden dem, men jeg holdes tilbage af den jordiske tyngde.' (23) I ventetiden i denne forgængelige verden forberedes man til det bedre og længere liv. På samme måde som livmoderen beskytter os i ni måneder og forbereder os, ikke til sig selv, men til det sted, som vi tilsyneladende bliver kastet ud i, allerede klar til at trække vejret og være i det fri, sådan modnes vi gennem det tidsrum, der strækker sig fra spæd til gammel, til en anden fødsel. Der venter os en anden begyndelse, andre forhold. (24) Vi kan foreløbig kun tåle himlen på afstand. Se derfor roligt frem mod den afgørende time. Det er ikke den sidste for sjælen, men kun for kroppen. Alle de ting, der er omkring dig, skal du se på som ejendele på et sted, du besøger; de skal forlades. Naturen visiterer den, der går ud, ligesom den, der kom ind. (25) Man kan ikke tage mere med, end man kom med, ja faktisk skal du lægge en stor del af det, du bragte med til livet, fra dig. Du skal af med det, du har om dig, det der alleryderst dækker dig, huden. Du skal af med kødet og blodet, der løber gennem det hele nedenunder. Du skal af med knogler og sener, der støtter væsker og bløddele. (26) Den dag, som du viger tilbage for som den yderste, er evighedens fødselsdag. Læg byrden fra dig – hvorfor tøver du, som om du ikke også tidligere har forladt en krop, der gemte dig? Du hænger ved og kæmper imod – dengang krævede det også stor anstrengelse af din mor at presse dig ud. Du klynker og græder – det at græde hører til at blive født, men dengang skulle man bære over med dig, for du ankom uerfaren og uvidende om alt. Presset ud af moderskødets bløde og beskyttende varme blev du ramt af friere luft, så blev du taget af hårde hænder, og spæd og uvidende om alting, som du var midt i det ukendte, blev du chokeret. (27) Denne gang er det ikke noget nyt for dig at blive skilt fra det, du tidligere var en del af. Læg med roligt sind de nu overflødige lemmer fra dig og forlad den krop, du har boet i længe. Den vil blive revet i stykker, gravet ned og tilintetgjort – hvorfor gør det dig så ked af det? Sådan går det: Nyfødtes hinder går altid til. Hvorfor elsker du dine nuværende, som var de dine? De dækker dig. Der kommer en dag, som

vil rive dig løs og føre dig ud af samlivet i den grimme og stinkende mave. (28) Herfra skal du nu løsrive dig så meget, du kan, og fremmed over for lysten undtagen den, der er uadskillelig fra nødvendige behov, skal du nu rette tanken mod noget højere og mere sublimt.⁹ Omsider vil naturens hemmeligheder blive afsløret for dig, tågen vil spredes og et klart lys vil slå igennem fra alle sider. Forestil dig, hvor stor en glans der bliver, når så mange stjerner skinner på hinanden. Ingen mørk skygge vil ødelægge det klare skær. Til alle sider vil himlen stråle lige meget – vekslen mellem dag og nat hører til i de nederste luftlag. Så vil du sige, at du har levet i mørket, når du fuldstændigt skuer det fuldstændige lys, som du nu kun ser omridset af gennem øjnenes meget snævre sprækker, og dog beundrer du det allerede på lang afstand. Hvordan vil det guddommelige lys tage sig ud for dig, når du ser det, hvor det er?

(29) Denne tankerække tillader ikke noget beskidt at være i sjælen, intet lavt, intet grusomt. Den siger, at der findes guder, som er vidner til alting. Den befaler os at blive godkendt af guderne, blive forberedt til fremtiden med dem og stille os evigheden i udsigt. Den, der i sit sind har forstået denne tanke, gyser ikke over nogen hær, skræmmes ikke af nogen trompet og bliver ikke bange for nogen trusler. (30) Hvad skulle han dog være bange for, når han håber på at dø? Også den, der mener, at sjælen kun eksisterer så længe, som den holdes tilbage af kroppens lænker, og straks opløses, når den bliver sluppet fri, bestræber sig på at være nyttig efter døden. Han er måske selv revet bort fra andres øjne, men folk

kredser omkring hans mandige mod og hans herlige herkomst¹⁰

alligevel. Tænk på, hvor meget gavn vi har af gode eksempler. Du vil forstå, at store mænds nærvær og mindet om dem er lige nyttigt.

Hav det godt.

Seneca 103

(1) Hvorfor er du på vagt over for det, der måske, men også kun måske hænder for dig, som fx ildebrand, huse, der styrter sammen, og alt det andet, der rammer os uden at være planlagt? Se hellere efter og sørg for at undgå det, som holder øje med os og er

9. Vi følger her Préchacs tekstudgave.

10. Vergil *Aeneiden* 4, 3-4, oversat af Otto Steen Due, Centrum 1996.

ude efter os. Det er en sjælden ulykke, men selvfølgelig alvorligt, at forlise med skib eller vælte med sin vogn, men mennesket er hele tiden truet af det andet menneske. Det er det, du skal ruste dig imod og holde opmærksomt øje med. Intet onde er mere almindeligt, sværere at slippe af med eller mere forførende. (2) En storm truer, før den rejser sig, bygninger giver sig, før de styrter sammen, og røg varsler ilden på forhånd, men anslag fra et menneske kommer pludselig, og er så meget bedre skjult, jo nærmere det kommer. Du tager fejl, hvis du har tiltro til udtrykket i de ansigter, du støder på. De ligner mennesker, men har vilde dyrs sind, bortset fra at dyr er farlige i det første angreb. Dyr går ikke efter dem, de har passeret. Det er altid kun nødvendigheden, der får dem til at gå til angreb. Det er enten sult eller frygt, der tvinger dem til kamp, hvorimod et menneske kan have lyst til at ødelægge et andet menneske. (3) Tænk dog på den fare, der kommer fra mennesket på en sådan måde, at du stadig tænker på, hvad der er menneskets pligt. Se til, at du ikke selv bliver skadet af den ene, og at du ikke selv skader den anden. Glæd dig over alles medgang, lad dig mærke af deres modgang, og husk på, hvad du skal yde og hvad du skal tage dig i agt for. (4) Hvad kan du opnå ved at leve sådan? Ikke at de ikke forvolder dig skade, men at de ikke narrer dig. Træk dig så meget som muligt tilbage til filosofien. Den vil tage dig beskyttende i sin favn, i dens helligdom vil du enten være i sikkerhed eller i hvert fald i større sikkerhed. Kun folk, der går på den samme vej, støder sammen. (5) Men filosofien selv må du ikke slå om dig med. Den har været til fare for mange, som har brugt den på en arrogant og stivsindet måde. Lad den fjerne dine egne laster, ikke bebrejde andre deres. Lad den ikke afvige fra det almindelige liv og lad den ikke give indtryk af at fordømme alt det, den ikke selv gør. Det lader sig gøre at være viis uden at vise sig og uden uvilje.

Hav det godt.